Lausunto, Itsenäisyyden juhlavuoden lastensäätiö, Itla

Tutkimusprofessori Tiina Ristikari

Itsenäisyyden juhlavuoden lastensäätiö kiittää tarkastusvaliokuntaa mahdollisuudesta lausua tutkimuksesta nuorten syrjäytymisen ehkäisyn palveluista.

Vastaavatko tutkimustulokset näkemystänne nuorten syrjäytymisen ehkäisyn palveluiden vaikuttavuudesta?

Raportti on kattava ja sen tulosten muodostamiseksi on käytetty parasta mahdollista olemassa olevaa tutkimustietoa ja aineistoja, sekä niiden analysointiin sopivia menetelmiä. Aikaisempi oma tutkimuksemme ja sidosryhmiemme tuottama tilannekuva syrjäytymisen ehkäisyn palvelujen vaikuttavuudesta vastaa raportissa esitettyjä tuloksia. Yhdymme raportissa esitettyihin toimiin vaikuttavuuden edistämiseksi suurimmalta osin, ja seuraavassa nostamme esiin ne kohdat, jotka kaipaavat mielestämme vielä tarkennusta.

Miten vaikuttavuutta voitaisiin parantaa?

Raportissa esitetään keskeisenä kehittämisen kohteena palveluntuottajien yhteistyön kehittämistä. On selvää, että erilaisten aikamme keskeisistä kompleksisista haasteista, kuten syrjäytyminen, ei ratkaista yksittäisen toimijan panoksella, vaan ratkaisu vaatii usean eri palveluntuottajan yhteistyön systemaattista kehittämistä.

Raportin suositukset eivät kuitenkaan mielestämme riittävällä tarkkuudella konkretisoi palveluntuottajien yhteistyön kehittämisen suuntaviivoja eikä monialaisen yhteistyön asiakastason toimintaa ja sen kehittämistarpeita, mukaan lukien vaikuttavan monialaisen työn vaatimia johtamis- ja koordinaatiorakenteita.

A) **Asiakastasolla raportti esittää omatyöntekijämallia, jossa työntekijällä tai tiimillä on vastuu nuoren ohjaamisesta oikeisiin palveluihin, sekä nuoren osallisuuden vahvistamisesta osana palveluprosessia. Mallin toteutukseen liittyy kuitenkin ainakin seuraavia haasteita:**

Aikaisempi tutkimus on osoittanut, että yksittäisten asiantuntijoiden on vaikeaa hahmottaa koko palvelujärjestelmää. Organisaatiorajat ylittävä asiakasvastaavatoiminta vaatisi merkittävästi koulutusta, resursseja sekä yhteistyöverkostoja. Myös hyvinvointialueuudistus hankaloittaa vastuutahon määrittämistä tulevaisuudessa, tai vähintäänkin vastuusopimukset tulisi tehdä uudella tavalla. Näiden haasteiden lisäksi, työntekijöiden pysyvyys on iso haaste järjestelmässämme, minkä vuoksi yhden omatyöntekijän varaan perustuva palvelu on asiakkaan näkökulmasta haavoittuvainen. Koska nuorten palveluntarpeeseen vastaamisen keskeisin haaste liittyy palvelujen pirstaleisuuteen, on ensisijaista ratkaista tämä rakenteellinen ongelma, eikä siirtää vastuuta yksittäisen työntekijän vastuulle.

Ratkaisu: Hyviä toimintamalleja, joissa on ratkaistu palvelujen pirstaleisuuden ongelma, on kehitetty lapsiperhepalveluissa osana Lapset puheeksi palvelumallia (Niemelä ym 2019). Oikeanlaisten palvelujen kutsuminen osaksi lapsiperheiden arkea on ratkaistu ns. yhden puhelun periaate/ ”luuri” koordinaatiopalvelun kautta (Ristikari ym 2021). Ko. palvelu toimii eri toimijoiden koordinaatiopisteenä, johon kuka tahansa ammattilainen voi soittaa ja kutsua mukaan nuoren tarpeista käsin kartoitettuja toimijoita mukaan monialaiseen toiminnalliseen verkostotyöhön. Ko. keskus voi toimia osana perhekeskusta tai nuorten kohdalla ohjaamoja. Yhden puhelun keskuksessa työskentelee ammattilainen, joka on selvillä paikallisista toimijoista, mukaan lukien kolmannen sektorin toimijat, ja pystyy kutsumaan monialaisiin verkostotapaamisiin juuri sellaiset tahot, joita nuoren arjen sujumiseksi tarvitaan. Tällöin palveluverkoston kartoittaminen ja hyödyntäminen ei jää yksittäisen työntekijän osaamisen varaan.

Yhden puhelun periaate vaatii toimiakseen rakenteita, kuten yhdessä sovittuja neuvonpito- ja kalenterikäytäntöjä, jotta eri sektoreiden työntekijät tietävät miten valmistautua verkostotapaamisiin ja voivat jalkautua niihin viivytyksettä. Lisäksi tarvitaan yhteistä monialaista johtamista, jonka tehtävänä on kerätä palautetta mallin toimivuudesta ja ratkoa arjesta nousevia monialaisen työn haasteita (Ristikari ym 2021, Takalo ym 2022).

Omatyöntekijän työote sekä monialaisen verkostotyön toimintamallia ei ole kuvattuna riittävällä tarkkuudella raportissa.

Ratkaisu: Työntekijä, joka kohtaa koulutuksen tai työn ulkopuolella olevan (tai sen riskissä olevan) nuoren ensimmäisen kerran kartoittaa osana palvelutarpeenarviointia nuoren resilienssitekijöitä lakisääteisten palvelujen/etuuksien lisäksi. Nykyisin palveluissa kartoitetaan lähinnä ne etuudet ja palvelut joihin nuori on oikeutettu. Kansainvälinen ja kansallinen tutkimuskirjallisuus korostaa kuitenkin nuoren arjen sujumisen ja paikalliseen yhteisöön kuulumisen merkitystä osana syrjäytymisen ehkäisyä. Resilienssitekijät, eli pärjäävyyttä vahvistavat tekijät, ovat niitä asioita, jotka ovat nuoren kehitystehtävän kannalta oleellisia asioita ja joista nuori on kiinnostunut. Koska pärjäävyys rakentuu vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa, ovat ne toimijat, jotka pystyvät nuoren pärjäävyyttä vahvistamaan useimmiten peruspalvelujen ulkopuolisia toimijoita, kuten läheiset ja kolmannen sektorin toimijoita. Pärjäävyystekijöiden kartoituksen jälkeen ns. yhden puhelunperiaatteesta kutsutaan mukaan verkostotapaamiseen myös sellaiset järjestötoimijat ja mahdolliset läheiset, jotka voivat vastata tukea nuoren arjen sujumista ja pärjäävyyden vahvistamista. Jälleen keskeistä on kutsua toimijat yhteiseen tapaamiseen, eikä ohjata nuorta eteenpäin.

B) Syrjäytymisen ehkäisyn palveluja tuottavien toimijoiden yhteistyön kehittäminen.

Raportti ei ota juuri kantaa syrjäytymisen ehkäisyn kansallisen tai paikallisen tason kehittämisen kysymyksiin. Nykyisin lähes kaikkia palveluja kehitetään hankekehittämisen kautta. Useat eri rahoittajat myöntävät hankkeiden kautta rahoituksia alueille. Palveluiden ja kasvuympäristöjen arjessa rahoituskanavien moninaisuus ja hankkeiden kirjo näkyy lukuisina, toisistaan irrallaan toimivina prosesseina. Entisestäänkin erillään toimiviin palveluihin nykyinen rahoitusjärjestelmä tuottaa lisää sirpaleisuutta ja tehottomuutta. Ammattilaiset, joita tarvittaisiin arjen työhön ovat sidottuja hankkeisiin, joissa useinkaan ei saa tehdä käytännön työtä, saati tutkia hankkeen

kohteena olevaa ilmiötä. Kehittäminen ulkoistetaan näin etäälle arjen työstä ja tulokset jäävät hajanaisiksi ja vaikutukset ulkokohtaiseksi.

Ratkaisu: Aikamme kompleksisten ongelmien ratkaiseminen vaatii uudenlaista kehittämisen tapaa perinteisen hankekehittämisen sijaan. Yhteisövaikuttavuus-viitekehyksessä (Collective Impact) hyödynnetään systeemiajattelua ihmisten ja yhteiskunnan kompleksisten ja monialaista yhteistyötä vaativien ongelmien ratkaisemiseksi. Malli tarkastelee toimijoiden ja tekojen keskinäisiä riippuvuussuhteita ja vahvistaa toimijoiden yhteisen tavoitteen saavuttamiseen tarvittavia toimia. Yhteisövaikuttavuus koostuu viidestä eri toimintaperiaatteesta 1. yhteinen agenda ja tavoite 2. jaetut yhteiset mittarit 3. toisiaan vahvistavat toiminnot 4. jatkuva kommunikointi ja 5. taustatukiorganisaatio.

Yhteisövaikuttavuus-viitekehystä hyödyntäen on pystytty ratkaisemaan useita kompleksisia ongelmia (Kania & Kramer, 2011, ORS Impact 2018) ja Itla soveltaa mallia lasten hyvinvoinnin ja pärjäävyyden edistämiseksi neljällä eri alueella Suomessa. Tulokset työstä ovat erittäin lupaavia (Takalo ym 2022). Keskeistä yhteisövaikuttavuusviitekehykseen perustuvassa työskentelyssä on mahdollistaa kehittäminen ns. sisäisen uudistamisen ajattelun mukaan. Tämä edellyttää kahta asiaa: 1) tarpeistaan tietoista aluetta (esim. ohjaamo, hyvinvointialue tai yhteistoiminta-alue) 2) reaktiivista resursointia aiemman hankerahoituksen sijaan.

Alue voi tulla tietoiseksi omista kehittämistarpeistaan perustamalla yhteisen johtoryhmän kehittämistä varten. Johtoryhmässä ovat osallisena kaikki relevantit sidosryhmät ainakin sosiaali- ja terveydenhuolto, kasvatus- ja opetustoimi, nuoriso- ja työllisyyspalvelut sekä kolmas sektori. Tämä monialainen johtoryhmä voi hyödyntää ns. Tilannehuone -sovellusta päätöksenteon tukena. Tilannehuone on Itsenäisyyden juhlavuoden lastensäätiön (ITLA) ja Oulun yliopiston yhteiskehittämisen alla oleva työkalu. Sovelluksen avulla kerätään lapsiperhe- ja nuorisopalveluiden arjesta työntekijöiltä ja perheenjäseniltä itseltään havaintoja. Nämä havainnot ovat yksittäisiä huomioita asioista, jotka vaarantavat tai tukevat lasten ja nuorten arjessa selviytymistä sekä mahdollisia palveluiden tarpeita. Tilannehuoneessa havainnoista muodostetaan algoritmien avulla ilmiöitä. Tämä toteutetaan mm. vertaamalla saatuja havaintoja olemassa oleviin rekistereihin ja indikaattoreihin. Analyysin perusteella ja johtoryhmän toimesta valitaan työn alle ne ilmiöt, joista päätetään tehdä yhteisiä ns. yhteisövaikuttavuuden aloitteita. Yhteisövaikuttavuuden aloitteilla tarkoitetaan prosessia, jossa asiaan liittyvät sidosryhmät määrittelevät yhteisen tavoitteen ja seurantamittarit, korjaavat aloitteen suuntaa mittausten perusteella, käyvät jatkuvaa vuoropuhelua aloitteen etenemisestä ja saavat tukea työlleen mm. oppimisverkostolta ko. Itlan ja Oulun yliopiston muodostama tutkimuksen, asiantuntemuksen ja taloudellisen resursoinnin tukirakenne. Seuraavassa kappaleessa kuvattu reaktiivinen resursointi olisi pitkälle tämän tukirakenteen vahvistamista (Ristikari ym 2021).

Reaktiivinen resursointi tulee osaksi paikallista toimintaa, kun aloitteeseen tarvitaan alueen ulkopuolisia voimavaroja. **Nämä resurssit ovat esimerkiksi tutkimusta, vertaisosaamista ja kehittämisen rahoitusta.** Alueen tarpeisiin reagoivat tutkimuksen resurssit edellyttävät yhteistyötä paikallisten yliopistojen kanssa. Tästä on vahvaa kokemusta Itlan lahjoittaman Oulun yliopiston työelämäprofessuurin kautta. Tutkimusten aiheet ovat nousseet em. monialaisilta

johtoryhmiltä ja suurin osa tutkijaksi opiskelevista ammattilaisista työskentelee käytännössä ilmiöiden kanssa eri palveluiden arjessa.

Vertaisosaaminen aiheen suhteen voidaan tuoda resurssiksi saattamalla yhteen alueita ja ulkopuolisia asiantuntijoita, jotka kehittävät samantapaisia aiheita esimerkiksi oppimisverkoston avulla (Ristikari ym 2021).

Kolmas alueen ulkopuolinen resursointi koskee yhteisen kehittämistyön rahoittamista. Tämä osuuden muuttaminen reaktiiviseksi muuttaisi nykyisen ohjelmapohjaisen hankerahoituksen logiikan erilaiseksi. Hankkeiden sijaan rahoitus kohdistuu suoraan aloitteeseen, joka on valmisteltu alueen sidosryhmien kanssa. Näin aloite tulee alueen sisältä ja eri tahojen sitoutuminen on varmistettu jo etukäteen. Yhteisövaikuttavuuden periaattein rahoitusta haettaessa esitetään tavoite, jonka aloite aikoo saavuttaa. Tälle asetetaan mittarit, johtoryhmä, joka korjaa tarvittaessa aloitteen toteutuksen suuntaa. Aloitteen arviointi voidaan tehdä myös tutkimuksen avulla, kun nyt tehdään Itlan ja Oulun yliopiston muodostamassa rakenteessa.

Reaktiivinen rahoitus edellyttää, että resurssit ovat käytössä ns. jatkuvan haun periaatteella. Jatkuvuudella ymmärretään yli hallituskausien toteutuvaa mahdollisuutta hakea resursseja aloitteille. Tämä edellyttää, että kootaan yhteen valtion nuorten syrjäytymisen ehkäisyyn tähtäävien toimintojen kehittämistä rahoittavat tahot, jotka muodostavat yhteisen rahaston. Kyseinen rahasto myöntää rahoituksia aloitteille, joiden kautta tavoitellaan useiden eri paikallisten toimijoiden koalition kautta tehtävää syrjäytymisen ehkäisyä. Hakemukset tulevat monialaisilta johtoryhmiltä, jotka ovat varmistaneet, että aloitteeseen sitoutuvat kaikki tarvittavat sidosryhmät. Jos esimerkiksi tämä ehdotettu toiminta sijoittuu uusille hyvinvointialueille, myös poliittinen tahtotila ja -seuranta on hyvä kirjata. Paikallisen yliopiston osuus tutkimuksessa voidaan liittää hakemukseen. Hakemuksesta ilmenee, mikä on tavoiteltu lopputulos ja kuinka sitä arvioidaan.

Uutta tapaa voitaisiin kokeilla ensin muutamalla alueella Suomessa ja kokemusten pohjalta laajentaa toimintaa laajemmalle. Itlan ja Oulun yliopiston jo rakentamat mallit oppimisverkostosta voi toimia alustana yli hallituskausien rakentuvalle jatkuvan iteratiivisen kehittämisen alustana (Ristikari ym 2021).

Lähteet:

Kania J, Kramer M (2011) Collective impact. Stanford Social Innovation Review 9(1): 36-41

Niemelä Mika, Kallunki Hannu, Jokinen Jaana, Räsänen Sami, Ala-Aho Birkitta, Hakko Helinä, Ristikari Tiina, Solantaus Tytti. Collective Impact on Prevention: Let's Talk About Children Service Model and Decrease in Referrals to Child Protection Services. Frontiers in Psychiatry 10(2019). 18 February 2019. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2019.00064

Ors impact. 2018. When Collective Impact Has Impact: A Cross-Site Study of 25 Collective Impact-Initiatives.https://www.orsimpact.com/directory/ci-study-report.htm

Ristikari, T., Häggman, A., Söderblom, B., & Niemelä, M. (2021) Alueellinen oppimisverkosto ja yhteisövaikuttavuus lapsiperheiden tukemisessa. Kasvun tuki, 1/2021, 32-38.

Takalo Tuula, Räsänen Sami, Hakko Helinä, Juutinen Aapo, Niemelä Mika. Rationale and Description of Implementation of Regional Collaborative Service Model for Enhancing Psychosocial Wellbeing of Children and Families—Oulu Collective Impact Study. Frontiers in Psychiatry 13(2022). https://www.frontiersin.org/article/10.3389/fpsyt.2022.784995